

11. Földművelés.

A földművelés elhanyagolt állapota. — A művelési ágak. — N.hajlás, Ré MÁRIS, ÚJVÁROS. — A föld termékenységége s a termények általában. — A művelés rendszere. — Kártékony állatok. — A vetések elhelyezése s mennyisége. — A termés mennyisége az egész határban. — A búza, árpa, zab, köles, kukorica, kender, dinnye, burgonya, káposzta, dohány. —

Korábbi századokban a föld kelletlen és csekély értékű volt, mert biztos jövedelmet épen-séggel nem adott s vevő sem igen került rá. Semsei Pétertől például, mikor 400 forintnyi tartozásába Fecskés, Mágocs, Serked, Mindszentnek és még 3 pusztának $\frac{1}{4}$ részét akarta átengedni rokonainak, ezek azt nem fogadták el a miatt, mert keveselték.¹ Az egész Vásárhelyt a kincstár a török | 1699. kiűzetése után 11250 frtra becsülte, mikor a Német-rendnek elárúsította,² Schlick azonban Káro- | 1722. lyinak már 20000 frtban adta el. Így történhetett, hogy mikor ez időtájon a császári kormány a had-sereg élelmezése ügyének intézőjét, Harruckern Jánost, nagyobb adománnyal akarta megjutalmazni s ez magának vagy egy vízimalmot kért Budán, vagy az egész Békésmegyét: a kormány némi ráfizetés mellett utóbbi adta neki, melyet maga a vár-megye akkor 39299 frtra becsült 4%-os jövedel-

¹ Orsz. ltr, NRA fasc. 816. 43. §. 136.

² Ez alkalommal a Jászok földje 409970, a N.kunság 86507, a Kiskunság 183185, egyéb Kun puszták 25850 frt értékben, összesen tehát 705512 frtban: de 500000 frtért adattak el. (Kamarai összeírás a Győri tört. füzetekben, IV. köt.)

mezés mellett.¹ De a jövedelmezőség is ilyenforma volt. Mert Vásárhely földesúri haszonbérletét a kincstár 1702-ben csak 849 frt 37 dénárba becsülte. Kecskemét pedig 15 kún pusztá haszonbérébe 3000 frtot fizetett.² Pedig a föld termékeny volt ekkor is, ép úgy, mint a korszak elején, mikor a Körös-Maros közének gabna- és bor-bőségét feljegyezték.³ A török uralom beálltával a korábban virágzó földművelés egyszerre aláhanyatlott, a szőlőművelés pedig merőben tönkrement. A gyulai vár számadásaiból látjuk, hogy a dézmából, melynél a termés tizedrészét számították, a vár Mogorósfecskésén (54 kapu) $25\frac{1}{2}$ simándi köből búzát, Tótkutasán (11 kapu) $5\frac{1}{2}$ -et (árpából $1\frac{1}{2}$ -et), Csomorkányon (63 kapu) $22\frac{1}{2}$ -et (árpát 1-et), Szentkirályon 37 vontatót szedett be. Pedig a föld használata a földesurak elmenekülése következtében majdnem oly szabad lett, mint a levegőé és a vízé.

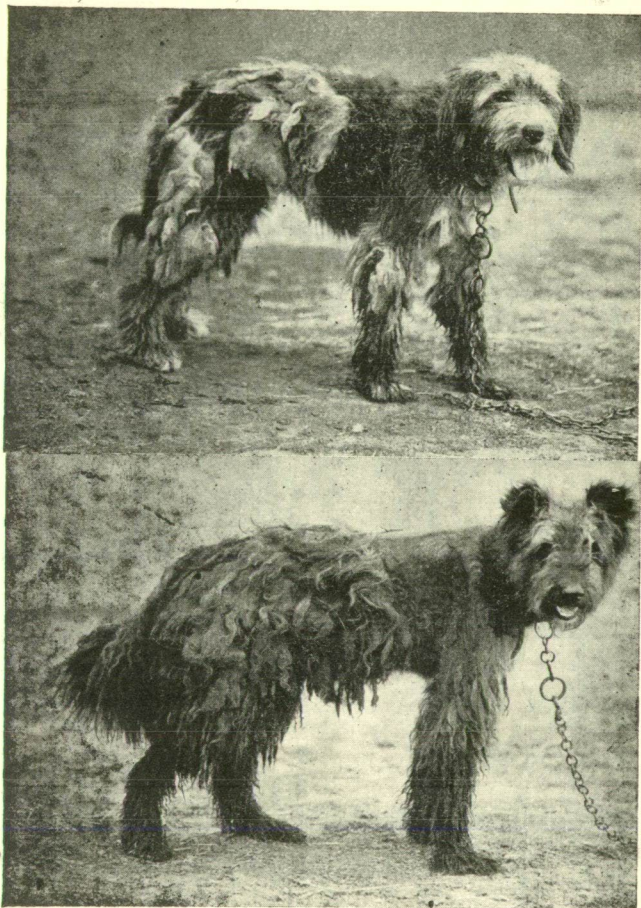
De az emberek nem a földművelésre fektették a főszűlyt. A legkitűnőbb termő földdel rendelkező fecskési jobbágygazdáknak péld. fejenként csak $\frac{1}{2}$ —5 köblös vetések volt, még barmot sem tartottak (vagy eltitkolták az összeírástól), csupán 4 gazdának volt összesen 110 drb juha. Hasonlóan állott a földváriak gazdálkodása is, amint ezt ugyanazon dézma-számadások mutatják. |1562—3. Az egész alföldön mindenütt kevés volt a vetés, mert a háborús időszakban a termékek feldúlásnak és elfoglalásnak voltak kitéve, elárúsítani pedig nehezen, vagy éppen nem lehetett. Azért leginkább csak a házi és belfogyasztásnak termeltek. A gyakori, csaknem minden 3—4-dik évben előforduló

¹ Éble G., Harruckern és Károlyi család, 40. l.

² Hornyik, Kecskemét tört. II. 216.

³ Szikszai, Fábricius, i, m.

szárazság is, melyet nagyobb erdőség sem enyhített, csökkentette az ahhoz való kedvet; ugyanilyen

83. sz. Helybeli, régi fajta tanyaőrző ebek.

hatással voltak a silány gabnaárak s az árvizek, melyek a vetéseket sűrűn elvették, valamint a később elkövetkezett úrbéri szolgálatok és egyéb

terhek is, melyeket a földek használatáért a rendes viszonyok helyreálltával követeltek. Ezért még a XVIII. században is sűrűn fordultak elő esetek, hogy a jobbágyok, mikor a föld termést nem ígért, megszöktek attól, lemondtak szállásföldről, jószágokat másuvá hajtották el s maguk is utánok költöztek, a min az uradalom sem változtathatott, bár később, mikor a jobbágyföld becse is megjött, már azt sem vette jó néven, hogyha valaki szállásföldrét és épületeit minden igaz ok nélkül, vagy nyereséggel eladta, vagy elcserélte. A XVIII. század közepétől kezdve már csak a tanács, majd az uradalmi tiszt engedelmével lehetett fogni szántóföldet s a szállásföld adás-vevése és cserélése az uraság által mindinkább szabályoztatott.¹ Nemsokára már hasznóbért is fizettek a földért (1756-ban minden 100 □ lányi területért egy garast) s mindenkinek pontosan kimérték szállásföldjét, a mit | 1756. és 1768. később ismételték, habár a lakosság elége- | 1776. detlenkedésétől kísérvé, mely már keveselte a neki adott földet, 1761. óta pedig egy telek tanyaföldért már 75 frt taksát kellett fizetni az uraság részére. A gazdátlan földek és a szabad szántás korszaka tehát elmúlt, de a belső és külső legelők és a rét hasznaiban mindenki részesülhetett akár volt földje, akár nem, — azonban csak bizonyos arány és föltételek szerint. Az uraság és a jobbágyság közt a területi elkülönítés is, a legelő kivételével, lehetőségig állandósíttatott s a művelési ágak nagyobb mérvű ingadozása is megszűnt, a mit az urbárium behozatala így is kívánt. Ez okirat szerint $336\frac{1}{8}$ | 1772. pozsonyi mérőre való belső jobbágyhely után 12188 mérőre való külső szántóföld esett a lakosságnak — a 6788 ember vágó rétet nem számítva. A művelési ágak pedig így oszlottak meg: | 1789.

¹ Az 1815-diki szabályzatot l. V. lt. Rvi. 3a. cs. 79. sz.

	Hold 1100 ☐ ölével :
Beltelkek a házi kertekkel együtt	637 ² / ₈
Jobbágyi szántó, kaszáló és vetemény- földek ingyen, vagy haszonbérben bírvva	80808
A község kaszálója	1379
Dohánykertészek földje	334 ⁴ / ₈
Belső legelő	6536 ⁶ / ₈
Külső legelő	71423
A jobbágyok göboly marháinak legelője	9350 ⁵ / ₈
Téglás és a többi korcsmák tartozékai	2170
Halastavak	8615
Nádasok	18372 ⁷ / ₈
Füzesek	71 ⁷ / ₈
Szőlőskertek	1872 ⁷ / ₈
összesen :	203027 ¹

E kimutatásba beleértették Nagy-hajlást is, mely még ekkor a város legelője volt, később azonban nagyobb részt majdnem egészen az uraság birtokába ment át s a város attól kérte el eleinte legelőnek és kaszálónak, később (1818—1841.) jobbra szántóföldnek, mely után dézmáltak. Beleértették a Rémarist, vagyis a remanentialis földet, és Kenyerét, melyet az urbáriom behozatalától kezdve a lakosoknak haszonbérbe adtak ki. Ellenben nem foglaltatott a jegyzékbe az újvárosi puszta, melyet 1797. óta kapott a város bérbe a kisebb gazdák közt való kiosztás végett szántás alá, bár a föld már akkor sovány és kiélt volt, miért is attól telkenként 1797-ben csak 30, 1806-ban 84, 1811-ben 108 frt, 1813—5-ben 94 frt 56 kr. haszonbért vettek.² A jövedelem, melyet a város

¹ V. lt. Rvi. 10. cs. 236. sz.

² A h.bér szerződések u. o. 2.a. cs. 41. sz.

egész határa adott az uraságnak, általában mérsékelt volt. A taksáról alább tüzetesen szólunk, itt elég legyen megjegyezni, hogy 1761-ben, mikor a haszonvételeket maga vette kezébe az uradalom, a földtaksából összesen 6270 frtot számítottak: 1772-ben pedig az összes haszonvétel 16177 frtra ment, beleértve a robot, házak, földek, kilenced, mesterségek, halászat, kazán és a sajtók után vett jövedelmeket is. De már 1789-ben az összes jövedelem 46779 frtra rugott, mihez képest elég méltányosnak mondhatjuk azt az 1250000 frtnyi árt, a mennyiben a földesurak a várossal a határ (8000 □ hold hián) örök váltságára nézve meg- | 1827. egyezett.

A lakosságra nézve sem volt nagyon bőséges a jövedelem, melyet a föld adott, mivelhogy az merőben az időjárás szeszélyétől függött. A téli száraz fagy és a nyári aszály igen sűrűn ártott a vetéseknek s olykor teljesen kipusztította azokat. Ilyenkor rendszerint takarmány sem termett s a jószág értéke is igen alászállott. De a földek minőségéről sem valami nagy elismeréssel szólnak az utolsó két századból fennmaradt hivatalos jelentések. Volt azok közt termékeny, jó talaj is, fekete, televényes, homokkal mérsékeltlen elégyített, sík, völgyes, vagy emelkedettebb fekvésű és agyagos: de volt szürke színű, ritka agyagú, többnyire sós és keserű vizű, gerinces, vagy hátsabb fekvésű; — sőt volt vas-keménységű, vak székes föld is, melynél a belevetett mag után már kettőt is alig lehetett számítani. Az első minőségűben az őszi és tavaszi vetés 5 magot szokott adni egyszeri szántásra, átlag pedig | 1715. az egész határban 3—4 magot.¹ Sámsonban a buza 4, az árpa 5, a zab 6 maggal fizetett | 1789.

¹ Hív. összeírás a gr. Kár. nemz. bp. ltrban 36. fiók, 15. sz.

az uraságnak. Az 1846-diki szűk esztendőben az egész vásárhelyi határban a búza és árpa 5—5, a zab 6, a kukorica $1\frac{1}{2}$ köblöt termett holdanként.¹ A korábbi századokból fennmaradt híresztelések a mesés termékenység felől² nincsenek igazolva. A földet általában nem javították.³ A trágyát a későbbi századokban is kerítésbe, tűzrevalónak s töltésbe használták fel. Ezért az egri vár jövedelmét adó helyekről (melyek közé Csongrád megye is tartozott) a papi tized összeszámlálásakor 10171 kalangya (1 kalangya 30 kévét számlált) 5969 vékát, a másik évben pedig 8363 kalangya 4507 | 1551—2. vékát adott.⁴ A királyi rovók is csak 5 | 1562—3. köből búzát vettek fel egy köblös földre.

Nálunk a lakosság mezei gazdálkodásának vezetése a bírákra nézett, már annál fogva is, hogy a város maga is majorságot tartott Ráróson, szántott, vetett, nyájakat tartott stb., bár — a lótenyésztést leszámítva, ép' oly kezdetleges és gyarló módon, mint az egyes jobbágyságok, a mint ezt a városi gazdaságáról fennmaradt hivatalos leltárak igazolják. A lakosság szántáshoz az eke elébe általában 6—8 ökröt ragasztott, mert a föld nehéz mive- | 1720. lésű volt, nálunk⁵ ép' úgy, mint az egész Körös-Maros közén.⁶ Az emberek sokáig csak búzát, kölest, árpát termeltek s igen kis mérvben lencsét, borsót,⁷ később vették fel a forgóba a zabot és

¹ V. tjk. XVII. 118.

² Lásd ezeket Ranzan, Epitome, Schwandtnernél I. 422. Más adat Bél-nél Adparatus II. 429—431. Tollius Epistolae Itinerariae 144., 205. 177-ből és Behamb i. m. 210.

³ Zeiller i. m. 14.

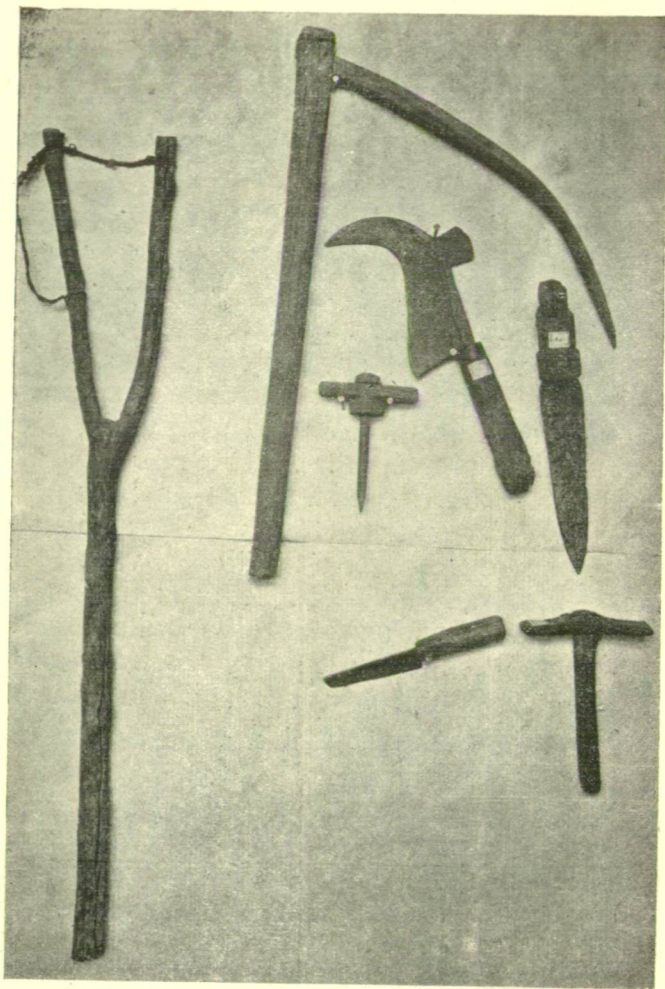
⁴ Gyárfás, M. tud. akad. értek. a tört. köréből, 1879. VIII. köt.

⁵ Urb. összeírás 1715-ből és Csók Móz. Vhly leírása.

⁶ Markovics feljegyzései, Békés vm. hajd. II. 291.

⁷ A plébános 16-dának jegyzéke Csongrádm. It. ban 1733: 16.

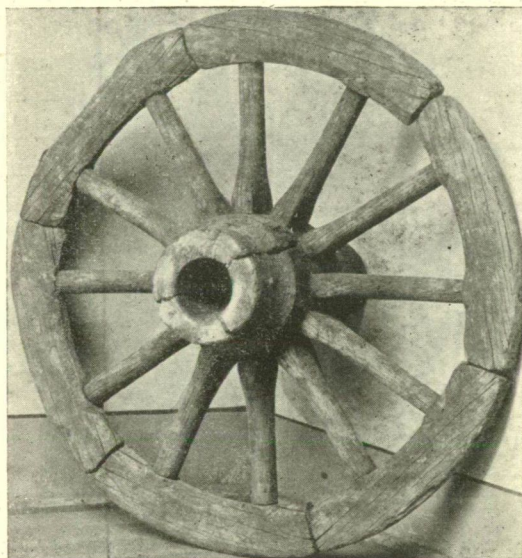
kukoricát. Ősi szokás szerint a szállásföld egy harmadát parlagnak hagyták, melynek a magától nőtt

84. sz. Gazdasági eszközök.

gyér fűnél és a kórónál egyéb hasznát nem vették. Ha a szántott föld termése elsilányult, a mi az

5—6-dik évre már bekövetkezett, gyepet törtek fel s abba vetettek. Ezért a XVIII. század közepétől kezdve többször kérték az uraságtól szállásföldeik bővítését — haszonbér fizetése mellett is. Azt tudták, hogy az ugarföld segítene a gyakori rossz | 1791. terméséken s nem egyszer keresték az ínség okát

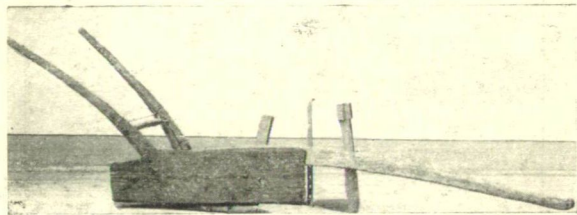

85. sz. Régi szekérkerék.

annak hiányában, mikor látták, hogy a szomszéd határookban akkor is volt elég termés, mikor náluk ínség uralkodott. Kérték azért az uradalmat ugarföldek méretésére.¹ Az uradalom maga is ajánlotta, sőt elrendelte az ugarolást (máj. 13-tól jun. 16-ig), de külön földet e célra nem adott : hanem szemrehányásokat tett a városnak a földek hiányos míve-

¹ V. lt. Rvi. 2.a. cs. 32. sz.

léseért s egy rakás jó tanácsot adott a helyesebb földművelésre és gazdálkodásra nézve.¹ A hírlapok már egy másik előző írás alkalmával szintén szemére térítették a Tisza- és Körös-menti lakosságnak, hogy gazdálkodási módja merőben hibás: csak egyszer szánt, nem trágyáz, nem tartja tisztán a földjét, melyben a vetés bogáncskóróval és vadzabbal fordul fel stb. Ez a szégyenletes elmaradottság a derék Tessedik lelkészt a szarvasi gazdasági iskola felállítására indította.² Az 1791-diki csongrádmegyei írás okait a sajtó nyil-

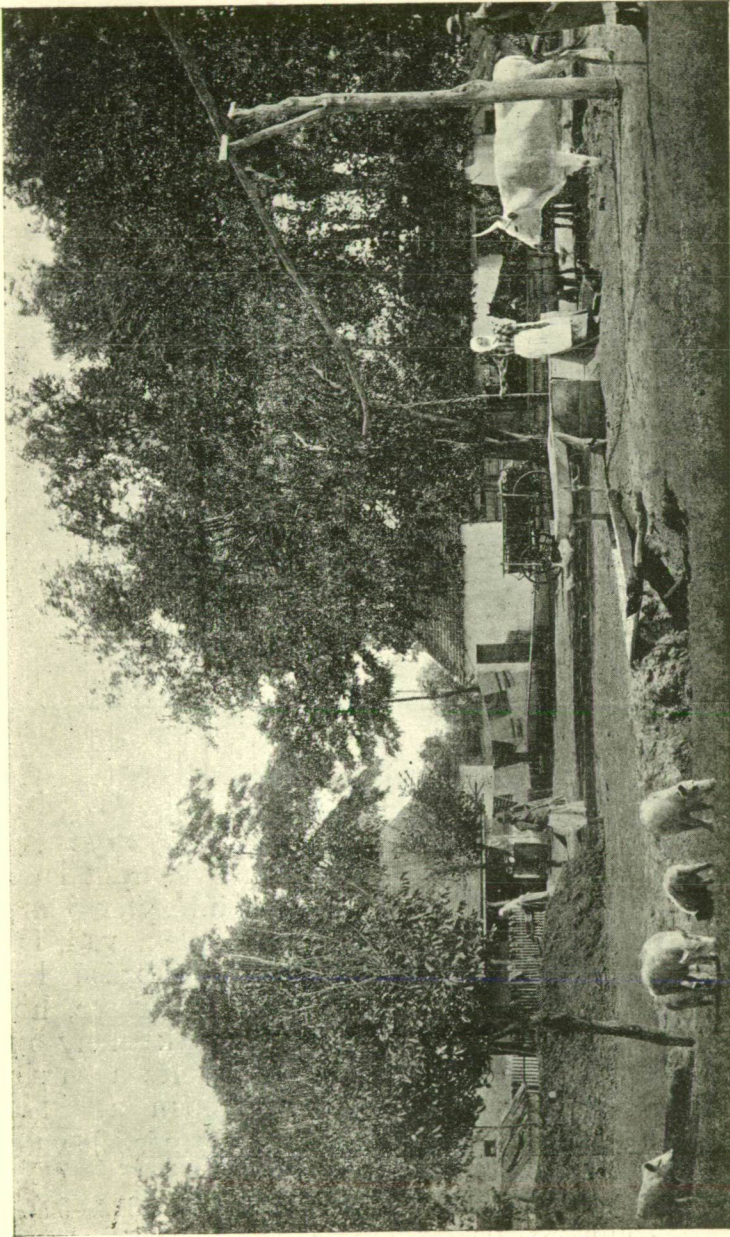

86. sz. Régi faeke.

vánosan fejtegetvén, így állapította meg: »Okos gazdálkodás nincs. Ép ott vagyunk e tekintetben, mint 100—150 évvel ezelőtt. Nincs nálunk censor agrarius, Feldregulament, mindenki úgy műveli földjét, amint az apjától tanulta. Jó volna olyan férfiakra gondoskodni, a kik a földművelés rendetlenségeire vigyáznának. A száraz és szűk években nem használhatják ki a laposokat, pedig ilyenkor ezek volnának leghasznosabbak. Nincs kanális, semmi öntöző eszköz, a gabona depositoriumnak szintén csak híre van nálunk. Az őszi gabonát későn vetik. Egy fagy, egy

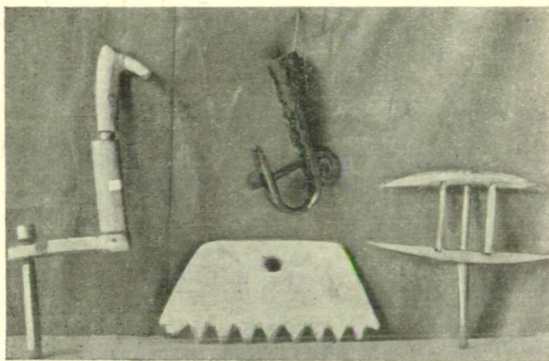
¹ Az érdekes és ma is tanúságos értekezés u. o.

² Magyar Hírmondó 1781. 243. l.

87. sz. Mostani tanyaudvar.

száraz nyár tönkre teszi. Kevesen vannak baromtartó gazdák, kik értenék, hogy kell a barom eledelében vigyázni. A szecska ízetlen eledelének ízesítése kevesek előtt ismeretes. Altalában nem jól gazdálkodunk, földjeinket nem úgy műveljük, mint kellene« stb.¹ A helytartótanácsot e káros maradiság régóta nyugtalanította. Már évtizedek előtt szorgalmazta | 1768. a megyéket, hogy okszerűbb gazdálkodásra vezes-

88. sz. Kötéleresztő, kankaré, buzakavaró, kallantyú.

sék a népet s e célból megyei gazdasági egyesületet is szervezzenek: a mire Békésmegye, mint láttuk, azt válaszolta, hogy átlátja ugyan a helytartótanács bölcs célját, de »a nép oly műveletlen, vad, írást nem tudó, hogy ily egyesület létrehozása lehetetlen«.² Azt azonban megtette a vármegye, hogy a varjak, verebek és farkasok írtását kemény büntetés alatt koronként kötelességévé tette a parasztságnak. Az újratelepülés első éveiben a | 1701. lakosságnak 2774 köblös (pozsonyi mérő) vetése

¹ Magy. Kurir, 1791. márc. 15-diki szám 322—329. II.

² Zsilinszky, Békésv. évk. X. 110.

volt: e mennyiség azonban, a mint a békés korszak s a normális viszonyok állandókká lettek, gyorsan szaporodott. Husz év múlva már | 1720. 11965 (egy másik kimutatás szerint 12338) köblös területre fejlődött. Az első felmérés után | 1761. 700 gazda kezén összesen 311426 lánca föld állott, melyért a földesúrnak 6228 frt 53 dénár bért fizettek. Csomorkány $\frac{3}{4}$ -de már szállásokra volt felfogva, Erzsébet, Férged merőben tanyaföldekből állott, Újváros tisztán legelő, Mágocs, Kutas fele részben. A szántás tehát igen lassan terjedt s az egész XVIII. században nem nevedett tovább, mert 10—12 év múltán is csak | 1772. 12188 köblös vetést találunk. A gazdák legnagyobb részének csak egy helyen volt szállása és | 1746. vetése, utóbbikból őszi és tavaszi 5—20 köblöst tartott s 3—20 boglya szénát csinált. A kinek legtöbb volt (s ezek száma 10-re ment): 20—20 köblös vetéssel s 50 boglya szénával dicsekedhetett. A szántott területek elhelyezéséről s a vetésekről a következő kimutatás szól:

	Szállás	Vetés őszi	Köblös tavaszi	Boglya- széna
Batida feől a makai utig	9	82	86	159
Férgeden	37	395	471	590
Csomorkányon, az utig	80	884	1019	1397
Ráróson	23	226	239	349
Kenyerén innen a kutasi utig s a város földén	26	169	186	272
Bőve, Kéktóhalom	55	431	449	832
Kutasi uton innen	37	302	341	630
Kistón innen, Erzsébet-utig	33	312	357	630
A makai és Erzsébet-utak közt	15	134	149	272

Összesen: 315 2935 3292 5135¹

¹ A részletes összeírás V. lt. Rvi. 2. cs. 53. sz.

A határbeli őszi vetések mennyi- | 1788.
sége következőképen oszlott meg a gazdák közt:

6—10	köblös	vetése	volt	4	gazdának
11—20	»	»	»	16	»
21—30	»	»	»	48	»
31—50	»	»	»	144	»
51—100	»	»	»	390	»
101—150	»	»	»	180	»
150-en felül	»	»	»	132	»

Az őszi vetések összege e szerint 914 köbölre ment, azonban a 6 köbólnél kevesebb vetések hiányoznak a lajstromból.¹ Általában a föld magához képest a művelőnek kellő jövedelmet nem adott s ezt egy telek után hivatalosan 17 frt | 1805. 50 kr.-ra becsülték. Némely években olykor bőséges volt a termés, de a másokban kevés, igen gyakran pedig nagyon rossz. Minden az állhatatlan időjárástól függött, melynek szeszélyein és szélsőségein nem lehetett segíteni.

Arról, hogy miféle vetése s mennyi termése volt a lakosságnak, pontosabb számadást a dézmalajstromokban találunk. Ezek egyikéből² tudjuk például, hogy a földesúri kilenced fele részét a következő összegekben határozták meg:

	B u z a		Árpa	Zab	Köles	Len kéve	Len mag	Ken- der kéve	Ken- der mag véka	Len- cse	Borsó
	őszi	tava- szi									
Véka	1662 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{2}$	1673 $\frac{1}{3}$	20	739 $\frac{1}{2}$	1663	381 $\frac{1}{16}$	41 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{16}$	20	315 $\frac{1}{16}$

¹ A vetések lajstroma u. o. A. 3. 21. cs., 8. sz.

² Mindkét kimutatás a gr. Károlyi ltrban levő egykorú jegyzék szerint. (Ezzel azonban ellenkezik egy másik értesítés 1716-ról, mely szerint ez évben a határban összesen 7481 köb. buza s 5364 k. árpa termett.)

A határ egész termését pedig az 1729-ki lajstrom következőképen tünteti fel:

	B u z a		Árpa	Zab	Köles	Len mag	Len- cse	Borsó	Marok len	Káposzta fő
	ősz	tava- szi								
Köböl	5490	76	2315	20	1129	45	27	5	8659	7857

A különböző évek terméseiről pedig, köbölben számítva, ez adatok tesznek bizonysgot:

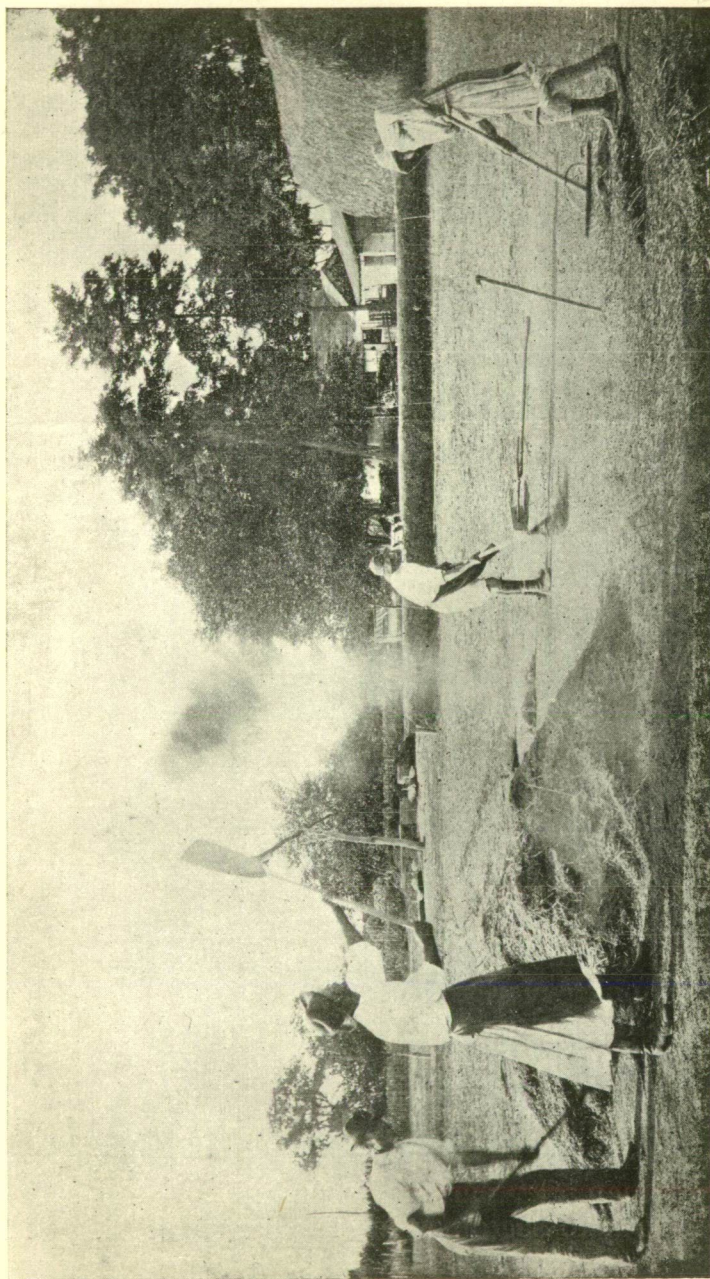
Év	Buza	Árpa	Zab	Köles	Lencse	Borsó	L e n	
					i t c e		mag	marok
1702	495	257	591 $\frac{1}{2}$	661 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—
1716	831 $\frac{1}{4}$	596		—	—	—	—	—
1740	1374 $\frac{1}{2}$	1601	1961 $\frac{1}{2}$	461	—	—	—	—
1761	2300	2272 $\frac{1}{2}$	129	255	152	4	13	28

Későbbi időről hiányoznak a pontos kimutatók, de 1729—1763-ig csaknem évről-évre megvannak azok s azt tanúsítják, hogy a buzatermés legnagyobb volt (5305 köb.) 1729-ben, egyébkor ép úgy, mint az árpa, 1—3 ezer közt ingadozott, a zabtermelés 1—3 száz, a köles 161—1067 közt, a lenmarok 41—600 közt hullámzott. Inséges években vetni való búzája sem volt a föld népének s ilyenkor a földek nagy része üresen maradt. Így 1787-ben 4983 hold szántóföldet nem vetettek be. Tavaszi vetés alá tehát igen sok földet (12971 hold) jelöltek ki, de ebből csak 7988-at magoltak be. A főzelék termelést általában elhanyagolták, mivelhogy a lakosság inkább téstával és köleskásával élt. 1788-ban lencsét 206, borsót 37, paszulyt 37 itcét vetettek el.¹ Ugyiszólva semmi termés sem

¹ V. ltr. Rvi. A. 3. 21. sorsz. 8. csomó.

volt 1790-ben, mert a mag akkor nagyobbbrészt ki sem kelt. A gazdák tehát 1791-re nem is szántottak, de az ugaron hagyott földekben a harmad-éve elvetett magvak kikeltek s igen bő termést adtak. Egyébként a helytartótanács városunkat, ép úgy, mint Szentest és Szegvárt is, termékenységre nézve az I. osztályba sorozta.

A buzatermelés fokozására a népesség szaporodásán s a gyakran fellépő éhségen kívül a hadsereg számára való ismételt szállítások ösztönözték a lakosságot. 1788-ban még csak 3288 köbölre ment a termelés, de 1795-ben már 15490 köböl búzát termesztettek, árpát 7937-ét, zabot 525-öt. Egy pozsonyi mérő buza 72 fontot, | 1796—1801. másik szállítás alkalmával 555 köböl 734 mázsát, harmadik esetben 347 köböl 462 mázsát képviselt. Kukoricatermelésnek a török alatt nincs nyoma sem a defterekben, sem a királyi dézma-jegyzékekben, az úrbéri és megyei összeírásokból később is kimaradt, mert azt a miatt, hogy nem foglaltatik benn Mátyás király dézmatörvényében, nem dézmálták. Az uradalomnál a csongrádi és szegvári gazdaságokban először 1731-ben találunk nyomára, később is van említés a sámsoni és derekegyházi gazdaságok góréiról. De Vásárhelyen ekkor még nem említik. Csak később találjuk | 1788. feljegyezve, hogy a határbeli tavaszi vetések közt $60\frac{2}{41}$ véka kukorica vetés is volt. Nyolc évvel ezután is nyomára akadunk ennek a kenyerei és paperei földeknél. Még a nagy tűzvész alkal- | 1824. mából rendezett segélyszedéskor is az egész városból csak 10 köböl kukorica gyűlt be, a mikor 178 köböl búzát és 89 köböl árpát kéregettek össze a lakosságtól. A lakosság azonban, úgy látszik, csak a XIX. század második negyede után karolta fel, midőn a buzatermelés még nagyobb mérveket öltött, s rájöttek, hogyha kukorica alá

89. sz. A szórás.

megmívelik a földet s aztán ebbe vetik bele a buzát, jóformán annyi, mintha ugarba vetnék azt. Ettől fogva nagy előszeretettel ragaszkodtak a kukoricához s minden harmadik évben szántottak ez alá, hogy a mindennél előbbvalónak tartott s méltán kitűnő buzát annál inkább biztosíthassák. Ily eljárással egyszersmint a buza minőségén is sokat segítettek, mert korábbi időkben a termelt buza silány volt, rozsszal és fűmagokkal volt keveredve s ép azért »kétszer buzának« is nevezték, mivel a buza kétszer annyi volt benne, mint a rozs, bár sok esetben az arány megfordítva állott, s az ilyet nevezték rozsos buzának, noha inkább mondhatták volna buzás rozsnak. Igazi tiszta buzája a legjobb paraszt gazdának sem volt, habár azzal dicsekedett is, hogy teljes életében tiszta buzából ette a kenyerét, — a miben egyébként igaza is volt, mert tiszta buzának az olyat látták, melyben 15—25% volt a rozs s ugyancsak tarkállott a konkoly és egyéb fűmag. A buza termelése csak később, a legelő felosztása után ért el még nagyobb arányokat, mikor a mezei gazdálkodás főszülya az állattenyésztésről a buzatermelésre ment át s a kereskedelem föllendülése és a verseny fokozása következtében a termés tisztaságára is lassanként nagyobb gondot fordítottak.

Külön kenderföld eleintén sokáig nem volt, hanem a lent és kendert kiki a maga szállásföldjén vetette el. Idővel azonban e célra a már- | 1802. télyi lapos egy részét (Pamukföld) ármentesítették külön föltéssel, hol egyszersmint másféle veteményeket is műveltek. Később az urbéres földek közt a paperei és kenyeri völgyet osztották ki a lakosságnak kendertermelés végett. Mindkét helyen, természetesen, a termés kilencede az uraságot illette s e címen az már 1727-ben 1663 kévét szedett össze a lakosságtól. A másféle vetemények között

a lakosság különösen a dinnyét kedvelte, melyből sokat és jól termesztett s azzal Károlyi Sándort is koronként bőségesen ellátta, ki telelő dinya-nyéket is többször kívánt a várostól. A dinnyét azonban, habár minden gazda termelte, mégis igen lopkodták, ép úgy, mint a méhet és a gyümölcsöt. A burgonya sokkal kevésbé volt felkarolva. Hasonlót mondhatunk a zöldségtermelésről általában. Habár az öntöző víz itt volt készen a határ minden részében, mégis inkább Szeged, Makó és Csongrád fedezték a szükségletet. Ez áll az egyébként igen kedvelt káposztáról is, mert a mit Körtvélyesen, Mártélyon, a Kaszázshalomnál, a régi Nagytemető mellett¹ és a város földén termelt a lakosság, a fogyasztásra nem volt elég, s a régibb termelés (1727-ben 2019 fő) idővel igen kevésbé fokozódott. Ellenben a dohánytermelés nagymérvű felkaroltatásban részesült, annyira, hogy a lakosság a maga taksájában rendszerint dohányt is szállított földesurainak (egy font do- | 1707. tája hányt 1 frtba számítván), kik azzal hihetőleg katonáikat látták el. Tudjuk egyébiránt, hogy a dohányzást az egyházi és polgári előljáróság országszerte sokáig tilalmazta s külön adó alá is vetette. Borsod- és Csongrád egyesült vármegye is felállította a tilalmat. »Az minthogy az pogányok közül származott, úgy pogány itálnak is neme, az бүдös dohánynak szüntelen való itala és szívása és az miatt gyakorta való gyuladások is támadtanak. Annak okáért valakik ennek utána az бүстös dohánynak italjában és szívásában tapasztaltatnak, az nemes emberek 12—12 forintokkal, a szolgáló rendek és paraszt emberek pedig 6—6 forintokkal ugyan azon actusban minden kedvezés nélkül бүntetessenek az executor bírák által, hasonló-

¹ Publikációk jkve 1791-ből.

képen azok, kik árulják is, melyeknek is fele az vármegyéé, fele pediglen az executoroké legyen.«¹ Városi előjáróink e régi határozatra már nem emlékeztek s legfőlebb az utcai pipálás tilalmának megújítgatásában buzgólkodtak. Ez volt az egyház álláspontja is, mert a tiszántúli kerületben érvé- | 1733. nyes Zoványi kánonok a lelkészeknek magán helyeken megengedték a pipázást (ámbar a nép azt még mindig botránynak minősítette) s csak a nyilvános pipázásra szabtak büntetést.² Ezt tilalmazták nálunk is a bírák, büntették az utcán pipázókat, bár az uraság katonái azt büntetlenül gyakorolták. Annyira azonban korántsem mentek, mint Debrecenben, hol valaki két értekezést tett közzé e tárgyról, | 1785. melyekben a pipázás vétkes voltát mutogatta s írását ekkép fejezte be: »Végre is ezért fog elsülyedni Debrecen városa.« E veszedelemtől méltán félthették volna a kegyes lelkék városunkat is, mert a férfi lakosság ez időtájban itt már általában pipázott, a mint azt a meglevő pipaadóajstromok tanúsítják. Az előjárók | 1760—1784. magok is kedvelői voltak a dohányynak s földesuroknak, Bercsényinek, nagy távolságra is vittek jó dohányt, a mikor őt fölkeresték. Később ugyan ellenezték a dohánytermelést, de csak azért, mert az uradalom Földváron, Mártélyon és Sámsonban rendetlen, jött-ment embereket alkalmazott dohánykertészeknek, kik a pásztorokkal s kanászokkal egy kézre dolgozva sok tolvajságot követtek el, tilosban halásztak steff. s ezért a lakosság majdnem 100 éven keresztül minduntalan sürgette az uradalmat e gyűlevész népség elosztatása s a

¹ Az 1671. nov. 27-ki S.kereszturban tartott közgyűlés jegyzőkönyve. Borsodm. ltrában Prot. 9, fol. 16. (Statutum XLIII.)

² Zoványi-féle kánonok; LXXXVIII-dik kánon.

dohánytermelés megszüntetése végett, igérvén, hogy az általok fizetett haszonbért a város is megadja.¹ A lakosság különben maga is termesztette a pipadohányt már a török alatt is, mert azt a kóbor katonák követelték tőle. Az uradalom Sám- | 1781—1790. sonban 608, később 795 holdon ter- | 1789—1814. mesztette azt, 60—131 haszonbéres kertész által, Mártélyon 86 holdon, hol a kertészek haszon- | 1790. bér fejében holdanként egy mázsa dohányt fizettek természetben a földért, a mit akkor 5 frtjával értékelték. Minthogy pedig egy holdra általában 5 mázsa termést lehetett tenni: ezért a dohánytermelést méltán igen jövedelmező foglalkozásnak lehetett tekinteni, melyet idővel a lakosság is annyira felkarolt, hogy a szegedi beváltó hivatalba, mely a termésre előleget is adott, évenként mint- | 1837. egy 50 ezer mázsát szállított be.²

¹ Egyebek közt V. tjk. VII. 160—165 (1795-ből).

² Palugyay, Magy.orsz. Luj. leírása, IV. 433.